

Time Allowed :3 Hours

Maximum Marks :80

Total Questions :13

सामान्य निर्देश :

1. सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।
2. कैलकुलेटर का उपयोग वर्जित है।
3. प्रश्नों के दाईं ओर दिए गए अंक पूर्ण अंक दर्शाते हैं।
4. बहुविकल्पीय प्रश्नों (प्रश्न संख्या 1(ए)) के मामले में केवल पहले प्रयास का मूल्यांकन किया जाएगा और उसी के लिए अंक दिए जाएंगे।
5. प्रत्येक बहुविकल्पीय प्रश्न के लिए, उपप्रश्न संख्या सहित सही विकल्प (A), (B), (C) या (D) को उत्तर के रूप में लिखना है।
उदाहरण के लिए: (i) (A), (ii) (B), (iii) (C)
6. जहां भी आवश्यक हो, वैज्ञानिक रूप से सही और लेबल युक्त आरेख बनाए जाने चाहिए।

1. 'वेगवशता' पाठाच्या आधारे अतिवेगामुळे होणारे शारीरिक व मानसिक दुष्परिणाम स्पष्ट करा.

Correct Answer: (A) अतिवेगामुळे शरीरातील मज्जासंस्था आणि मन अस्वस्थ होते.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

प्रस्तुत प्रश्न 'वेगवशता' या पाठावर आधारित आहे.

लेखक प्राचार्य शिवाजीराव भोसले यांनी अतिवेगाच्या आहारी गेलेल्या आधुनिक जीवनशैलीचे आणि त्यातून निर्माण होणाऱ्या समस्यांचे चित्रण केले आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

अतिवेगामुळे होणारे दुष्परिणाम खालीलप्रमाणे स्पष्ट करता येतात:

१. शारीरिक परिणाम :

वाहनाचा अतिवेग अंगात भिनल्याने शरीरातील मज्जासंस्था व्याकुळ होते.

सततच्या कंपनांमुळे पाठीचे आणि मणक्याचे विकार जडतात.

शरीराची नैसर्गिक हालचाल मंदावते आणि अवयवांवर अनावश्यक ताण येतो.

२. मानसिक परिणाम :

अतिवेगामुळे चालकाची एकाग्रता भंग पावते आणि मनात सतत भीती किंवा दडपण राहते.

माणसाचे चित्त अस्वस्थ होते, ज्यामुळे स्वभाव चिडचिडा बनतो.

वेगाच्या आहारी गेलेल्या माणसाचे स्वतःच्या मनावरचे नियंत्रण सुटते, ज्याला लेखक 'मानसिक विकृती' म्हणतात.

या सर्व कारणांमुळे मानसिक ताण वाढून अपघाताची शक्यता बळावते.

Step 3: Final Answer:

अतिवेग हा केवळ वेळेची बचत करत नाही, तर तो शारीरिक आणि मानसिक स्वास्थ्याचा बळी घेतो, हे या पाठातून स्पष्ट होते.

Quick Tip

अतिवेगाचे उत्तर लिहिताना 'शारीरिक' आणि 'मानसिक' असे दोन स्वतंत्र परिच्छेद पाडून स्पष्टीकरण द्यावे, ज्यामुळे उत्तराची मांडणी प्रभावी दिसते.

2. 'आयुष्याचा आनंद प्रत्येकाच्या अंतरंगात असतो', या विधानाचा तुम्हाला समजलेला अर्थ स्पष्ट करा.

Correct Answer: (C) आनंद ही मनाची एक वृत्ती असून तो स्वतःमध्ये शोधावा लागतो.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

हे विधान 'आयुष्य आनंदाचा उत्सव' या पाठातील असून लेखक शिवराज गोर्ले यांनी आनंदाचा मूळ स्त्रोत स्पष्ट केला आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

बऱ्याचदा आपण आनंद हा बाह्य गोष्टींमध्ये, पैशात किंवा वस्तूंमध्ये शोधण्याचा प्रयत्न करतो. मात्र, खरा आनंद हा आपल्या स्वतःच्या अंतरंगात दडलेला असतो.

१. मनाची वृत्ती : आनंद ही एक मानसिक स्थिती आहे.

२. समाधान : जोपर्यंत आपण स्वतःशी समाधानी नसतो, तोपर्यंत जगभरातील सुखे आपल्याला आनंद देऊ शकत नाहीत.

३. दृष्टिकोन : कस्तुरी मृगाच्या बेंबीतच कस्तुरी असते, पण तो तिचा शोध जंगलात घेतो ; तसेच मानवाचे आहे.

जेव्हा आपण स्वतःचे छंद जोपासतो, निसर्गाशी नाते जोडतो आणि वर्तमान काळात जगायला शिकतो, तेव्हा आपल्याला आपल्या अंतरंगातील आनंदाचा उलगडा होतो.

Step 3: Final Answer:

आनंद हा बाहेरून लादता येत नाही, तर तो आपल्या सकारात्मक विचारातून आणि अंतर्मनातून निर्माण होतो.

Quick Tip

'कस्तुरी मृगाचे' उदाहरण देऊन हा मुद्दा स्पष्ट केल्यास उत्तराची गुणवत्ता वाढते.

3. 'शोध' कथेतील 'अनु' या पात्राचे स्वभाववैशिष्ट्ये तुमच्या शब्दांत मांडा.

Correct Answer: (A) अनु ही एक स्वावलंबी आणि तत्त्वनिष्ठ मुलगी आहे.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

व. पु. काळे यांच्या 'शोध' या कथेतील 'अनु' हे पात्र आधुनिक, सुशिक्षित आणि विचारांनी प्रगल्भ असलेल्या तरुणीचे प्रतीक आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

अनुच्या स्वभावाची ठळक वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

१. **स्वावलंबन :** अनुला स्वतःचे आयुष्य स्वतःच्या हिंमतीवर जगायचे आहे. ती घर सोडून नर्सचा कोर्स करण्यासाठी हॉस्टेलवर राहते.
२. **तत्त्वनिष्ठता :** ती आपल्या निर्णयावर ठाम असते. कोणत्याही गोष्टीचा मुळापासून शोध घेणे ही तिची वृत्ती आहे.
३. **संवेदनशीलता :** पाच रुपयांच्या एका नोटेसाठी ती जो प्रवास करते, त्यातून तिची भावनिक बाजू आणि एखाद्या गोष्टीप्रती असलेली तिची निष्ठा दिसून येते.
४. **स्पष्टवक्तेपणा :** तिला जे योग्य वाटते, ते ती कोणाचीही पर्वा न करता स्पष्टपणे मांडते.
५. **मानवतावादी दृष्टिकोन :** नर्स म्हणून काम करताना ती रुग्णांची सेवा अत्यंत आपुलकीने करते.

Step 3: Final Answer:

अनु ही एक जिद्दी, संवेदनशील आणि जीवनाचा स्वतंत्रपणे शोध घेणारी तरुणी आहे.

💡 Quick Tip

अनुच्या स्वभावाचे वर्णन करताना 'पाच रुपयांची नोट' आणि 'नर्सचा पेशा' या संदर्भांचा उल्लेख आवश्यक करा.

4(a). 'आकाशी झेप घे रे' या कवितेचे खालील मुद्द्यांच्या आधारे रसग्रहण करा : कवितेचा विषय व मध्यवर्ती कल्पना.

Correct Answer: (C) परावलंबित्व सोडून स्वकर्तृत्वाने यश संपादन करणे.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

कवी जगदीश खेबुडकर यांनी 'आकाशी झेप घे रे' या कवितेतून माणसाला गुलामी झुगारून प्रगती करण्याचे आवाहन केले आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

१. **विषय :** सुखाच्या मोहापायी माणूस आपले स्वातंत्र्य आणि सामर्थ्य विसरतो, त्याला पुन्हा जागृत करणे हा या कवितेचा मुख्य विषय आहे.

२. **मध्यवर्ती कल्पना :** कवी पाखराचे प्रतीक वापरून मानवाला सांगतात की, 'सोन्याचा पिंजरा' (सुख-सोयींचे परावलंबी जीवन) तुला कैद करून ठेवत आहे.

जोपर्यंत तू कष्टाने स्वतःची भरारी घेत नाहीस, तोपर्यंत तुला खऱ्या यशाची चव कळणार नाही. स्वबळावर विश्वास ठेवून ध्येयाकडे झेप घेणे हेच मानवाचे अंतिम उद्दिष्ट असले पाहिजे.

Step 3: Final Answer:

आळस आणि परावलंबित्व त्यागून स्वकर्तृत्वाचे आकाश कवेत घेणे ही या कवितेची मध्यवर्ती कल्पना आहे.

💡 Quick Tip

रसग्रहण करताना कवीचे नाव आणि कवितेचा भाव स्पष्टपणे मांडावा.

4(b). 'आकाशी झेप घे रे' या कवितेतील आवडलेली ओळ स्पष्ट करा.

Correct Answer: (B) "आकाशी झेप घे रे पाखरा, सोडी सोन्याचा पिंजरा."

Solution:**Step 1: Understanding the Concept:**

ही ओळ कवितेचा आत्मा आहे, जी मानवाला बंधनातून मुक्त होण्याची प्रेरणा देते.

Step 2: Detailed Explanation:

ही ओळ आवडण्याचे मुख्य कारण म्हणजे त्यातील अर्थाची खोली.

१. 'पिंजरा' हा सोन्याचा असला तरी शेवटी ते एक बंधनच आहे.

२. माणूस अनेकदा सुख-सोयींच्या आहारी जाऊन आपले मूळ कर्तृत्व विसरतो.

३. 'आकाशी झेप' म्हणजे आपल्या मर्यादा ओलांडून मोठे स्वप्न पाहण्याचे धाडस.

४. ही ओळ आपल्याला सांगते की, खरी प्रगती सुरक्षिततेच्या बंधनात नाही, तर आव्हानांच्या आकाशात आहे.

Step 3: Final Answer:

"आकाशी झेप घे रे पाखरा" ही ओळ स्वावलंबन आणि स्वातंत्र्याचा मंत्र देणारी असल्याने अत्यंत प्रभावी वाटते.

💡 Quick Tip

आवडलेली ओळ स्पष्ट करताना त्यातील प्रतीकांचा (पिंजरा, आकाश) अर्थ स्पष्ट करावा.

4(c). 'आकाशी झेप घे रे' या कवितेतून मिळणारा संदेश स्पष्ट करा.

Correct Answer: (C) स्वतःचे सामर्थ्य ओळखून ध्येय गाठण्यासाठी कष्ट करावेत.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

कवितेचा संदेश मानवी मनाला उभारी देणारा आणि संघर्षासाठी तयार करणारा आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

१. कष्टाचे महत्त्व : "घामातून मोती फुलते" या ओळीतून कवी कष्ट करण्याची गरज अधोरेखित करतात.
२. स्वावलंबन : स्वतःचे पंख (सामर्थ्य) वापरून उडण्यातच खरा आनंद असतो.
३. मोहाचा त्याग : ऐषारामाच्या सोन्याच्या पिंजऱ्यात राहण्यापेक्षा कष्टाचे स्वातंत्र्य श्रेष्ठ आहे.
४. निर्धार : यश मिळवण्यासाठी केवळ इच्छा असून चालत नाही, तर त्यासाठी योग्य दिशेने प्रयत्न करणे आवश्यक आहे.

Step 3: Final Answer:

आयुष्यात मोठे यश मिळवण्यासाठी सुखाचा त्याग करून परिश्रमांची तयारी ठेवणे, हाच या कवितेचा संदेश आहे.

 Quick Tip

संदेश लिहिताना 'परिश्रम' आणि 'स्वातंत्र्य' या दोन महत्त्वाच्या मूल्यांचा उल्लेख करा.

5. 'गढी' या कथेतील बापूंच्या सामाजिक कार्याचे वर्णन करा.

Correct Answer: (B) बापूंनी गावाला सुशिक्षित आणि स्वयंपूर्ण करण्यासाठी आयुष्य वेचले.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

डॉ. प्रतिमा इंगोले यांची 'गढी' ही कथा एका ध्येयवादी शिक्षकाच्या सामाजिक कार्याचा आढावा घेते. बापू हे गावाचा कायापालट करू पाहणारे निस्वार्थी व्यक्तिमत्व आहे.

Step 2: Detailed Explanation:

बापूंच्या कार्याचे पैलू खालीलप्रमाणे आहेत:

१. शिक्षणाची गंगा : बापूंनी गावात शाळा सुरू केली. मुलांनी शिकावे आणि सुसंस्कृत व्हावे, यासाठी त्यांनी घोघरी जाऊन पालकांचे प्रबोधन केले.

२. स्वच्छता आणि आरोग्य : गावात घाणीचे साम्राज्य होते. बापूंनी स्वतः हातात झाडू घेऊन गाव-कऱ्यांसमोर स्वच्छतेचा आदर्श ठेवला.
३. व्यसनमुक्ती : गावातील तरुणांना व्यसनापासून परावृत्त करण्यासाठी त्यांनी सतत प्रयत्न केले.
४. एकता आणि बंधुभाव : गावातील भांडणे मिटवून सर्वांना एकत्र आणण्याचे काम बापूंनी केले.
५. गढीचे प्रतीक : जुनी गढी पडत होती, तरीही बापूंनी आपल्या विचारांची गढी (गावाचे वैभव) पडू दिली नाही.

Step 3: Final Answer:

बापूंनी आपले संपूर्ण आयुष्य गावच्या विकासासाठी आणि सुसंस्कारीत समाज घडवण्यासाठी समर्पित केले.

💡 Quick Tip

बापूंच्या कार्याची तुलना गावाच्या 'गढी'शी (मजबूत पाया) करून उत्तर अधिक प्रभावी करा.

6. निबंध लेखन : 'माझा आवडता समाजसेवक' (व्यक्तीचित्रण)

Correct Answer: (B) निबंधात त्यांच्या कार्याचा, संघर्षाचा आणि विचारांचा सविस्तर आढावा असावा.

Solution:

Step 1: Understanding the Concept:

व्यक्तीचित्रण निबंधात त्या व्यक्तीचे जीवन, त्यांनी समाजासाठी केलेले त्याग आणि त्यांच्या कार्याची फलश्रुती मांडणे आवश्यक असते.

Step 2: Detailed Explanation (निबंधाचा आराखडा):

माझा आवडता समाजसेवक : बाबा आमटे

१. प्रस्तावना : "माणसाने माणसाशी माणसासारखे वागणे" हीच खरी समाजसेवा. असे मानणारे बाबा आमटे माझे आवडते समाजसेवक आहेत.
२. कार्याचा प्रारंभ : एका कुष्ठरोग्याला पावसात भिजताना पाहून बाबांचे हृदय हेलावले. ज्या कुष्ठ-रोग्यांना समाजाने वाळीत टाकले होते, त्यांना आधार देण्याचे त्यांनी ठरवले.
३. आनंदवनची निर्मिती : त्यांनी ओसाड जमिनीवर 'आनंदवन' उभे केले. येथे कुष्ठरोग्यांना केवळ उप-चारच दिले नाहीत, तर त्यांना सन्मानाने जगायला शिकवले.
४. बहुआयामी कार्य: कुष्ठरोग निवारणासोबतच त्यांनी पर्यावरण रक्षण (नर्मदा बचाव आंदोलन) आणि तरुण पिढीला दिशा देण्याचे काम केले.
५. निष्कर्ष: बाबांनी स्वतःच्या सुखाचा त्याग करून हजारो निराधारांचे आयुष्य सावरले. त्यांचे जीवन आपल्याला 'सेवा परमो धर्म:' हा मंत्र शिकवते.

Step 3: Final Answer:

बाबा आमटे यांच्यासारख्या समाजसेवकाचे चरित्र आपल्याला निस्वार्थीपणे जगण्याची आणि संक-

टावर मात करण्याची प्रेरणा देते.

💡 Quick Tip

व्यक्तीचित्रण निबंध लिहिताना त्या व्यक्तीच्या जीवनातील एखादा महत्त्वाचा प्रसंग (उदा. बाबांची कुष्ठरोग्याशी पहिली भेट) आवर्जून लिहावा.